

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2023:35

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Borttagande av dämmande delar av Gusselby kvarndamm

L1981:3398, L1979:833, 1980:617

Gusselby 6:60 och Gusselby S:1

Linde socken

Lindesbergs kommun

Örebro län

Västmanland

Tobias Vinoy

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

Översigtskarta över Örebro län med platsen för
schaktningsövervakningen markerad i rött.

© 2024 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2023:35
Lst dnr 431-1587-2023

Författare	Tobias Vinoy
Kvalitetsgranskning	Nina Balknäs
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	"Kvarnfallet i Gusselby" (Etsning + torrån) 1951. Södra landfästet av dammen, turbinhuset och rännan sedd från väster. Ur Folke Gullbys Grafik (Gullby, 1979).
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2023:35

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Borttagande av dämmande delar av Gusselby kvarndamm

L1981:3398, L1979:833, 1980:617

Gusselby 6:60 och Gusselby S:1

Linde socken

Lindesbergs kommun

Örebro län

Västmanland

Tobias Vinoy

Lst dnr 431-1587-2023

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	6
Tidigare arkeologiska insatser vid platsen och omnejd	6
Kulturmiljö, kartmaterial och historiska källor	6
Kartmaterialet	9
Den sista Kvarnen, sågen och raffelstoppsfabriken – utdragna rättsprocesser	11
Lämningsbeskrivningar	22
Dammkroppen	22
Stenvalvsbron, L1980:617	27
Syfte och frågeställningar	28
Metod och genomförande	28
Resultat och deltolkningar	29
Resultat av arkiv- och kartstudier med deltolkningar	29
Dammen	31
Fältarkeologiska resultat	33
Bron	33
Dammen	33
Kvarnen	35
Analyser och fynd	35
Övergripande tolkning	36
Tolkning av tidigare arkeologiska insatser	36
Platsen efter rivningen	37
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	39
Tekniska och administrativa uppgifter	40
Referenser	41
Förteckning över figurer	42

Figur 1. Översikt över Gusselby med platsen för undersökningen markerad med svart cirkel. Skala 1:50 000 med infällning i skala 1:500 000.

SAMMANFATTNING

I samband med arbetet att skapa hinderfria vandringsvägar för fisk och annan vattenlevande fauna har delar av dammen i Gusselby rivits. Dammen ingår i fornlämningen L1981:3398, registrerad som ett hyttområde, och inkluderar även lämningarna L1980:617 (bro), L1979:1383 (såg) och L1979:833 (kvarn). Länsstyrelsen beslutade om en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning, vilken utfördes av Arkeologgruppen under maj och juni år 2023.

Majoriteten av det fältarkeologiska arbetet kom att beröra det södra utskovet, södra landfästet och ytorna direkt norr om det. Landfästet var inte konstruerat som förväntat, med ett relativt homogent kallmurat material. Istället bestod endast det yttre skiktet av konstruktionen av kallmurad sten vilken i sin tur omgav en fyllning med blandat jord- och stenmaterial. Från norr och öster syns efter rivningen endast ett fåtal huggna stenar. På ytan placerades naturligt stenmaterial som erosionsskydd.

Sammantaget tolkas de delar av dammen som påverkades av arbetet som moderna. Huvuddelen av dammens nuvarande konstruktion kan sannolikt tillskrivas tiden kring förra sekelskiftet, med vissa ingrepp även vid mitten av 1900-talet. Extra fokus har lagts på arkiv- och kartstudier eftersom de fältarkeologiska resultaten inte helt överensstämde med tidigare tolkningar. Resultaten från arkivstudierna har stärkt de fältarkeologiska iakttagelserna och bekräftat att dammen huvudsakligen utgörs av moderna konstruktioner. Inga arkeologiska belägg för en äldre dammkonstruktion påträffades.

INLEDNING

Vår och tidig sommar 2023 revs delar av dammanläggningen vid Gusselby. Projektets övergripande syfte var att skapa fria vandringsvägar för fisk och annan vattenlevande fauna. Arbetet innefattade ingrepp i de registrerade lämningarna L1979:833 och L1981:3398, en kvarndamm respektive ett hyttområde. Även bron L1980:617, cirka 30 meter uppströms, kom att i liten mån påverkas av arbetet. Med anledning av detta ingrepp har Arkeologgruppen utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning.

Beslut fattades av Länsstyrelsen i Örebro län den 5 maj 2023 (Lst dnr 431-1587-2023), vilka även bar kostnadsansvar. Arbetet pågick andra halvan av maj och första dagarna i juni 2023.

Innan rivning utgjorde dammen ett definitivt vandringshinder för bland annat fisk. Uppströms dammen finns längre forssträckor som kan utgöra bra lekområden för den sjövandrande öring som finns i sjön Råsvalen, belägen cirka 800 meter väster om dammen. Vidare var avsikten med projektet att höja vattennivån nedströms dammen, i synnerhet i den södra fåran. Det gjordes för att skapa strömförhållanden och lutning bättre anpassade även för fiskarter med lägre simkapacitet. Se projektbeskrivningen från Haddåns Vatten- & fiskevård för en utförlig information angående de natur- och djurfrämjande åtgärderna (Olsson, u.d.).

BAKGRUND och KULTURMILJÖ

Tidigare arkeologiska insatser vid platsen och omnejd

Området har inventerats på fornlämningar vid ett flertal tillfällen. Åren 1957 och 1981 utförde Riksantikvarieämbetet fornminnesinventering av Linde socken. Vidare har dammen, och hyttområdet omkring den, år 2017 inventerats av Almunga AB (Ulfhielm & Wikell 2017). I olika syften har Arkeologgruppen vid två senare tillfällen inventerat området med omnejd (Rönngren 2021:9).

I februari 1978 utförde Lennart Edlund, då antikvarie vid Örebro läns museum, en inventering av kvarnbyggnaden. I sitt utlåtande till länsantikvarien konstaterar Edlund att Gusselby hytta låg vid platsen och att ”Damm och stenkonstruktioner intill kvarnen utgör reminiscenser av den äldre verksamheten.” I texten konstateras att kvarnbyggnaden byggts till vid flera tillfällen ”under senare delen av 1800-talet. Vidare omnämner han den norra delen av byggnaden, i vilken tillverkningen av raffelstopp bedrivits, och att den vid tillfället för hans besök rivits. Edlund skriver vidare ”Till övervägande del bedöms dock kvarnen vara uppförd under senare delen av 1800-talet och omkring senaste sekelskiftet. Kvarnen har till det yttre en välbevarad sekelskifteskaraktär även om vissa äldre, sannolikt sekundära, inslag finns såsom ytterdörrar och fönsterbeslag.” (Edlund 1978).

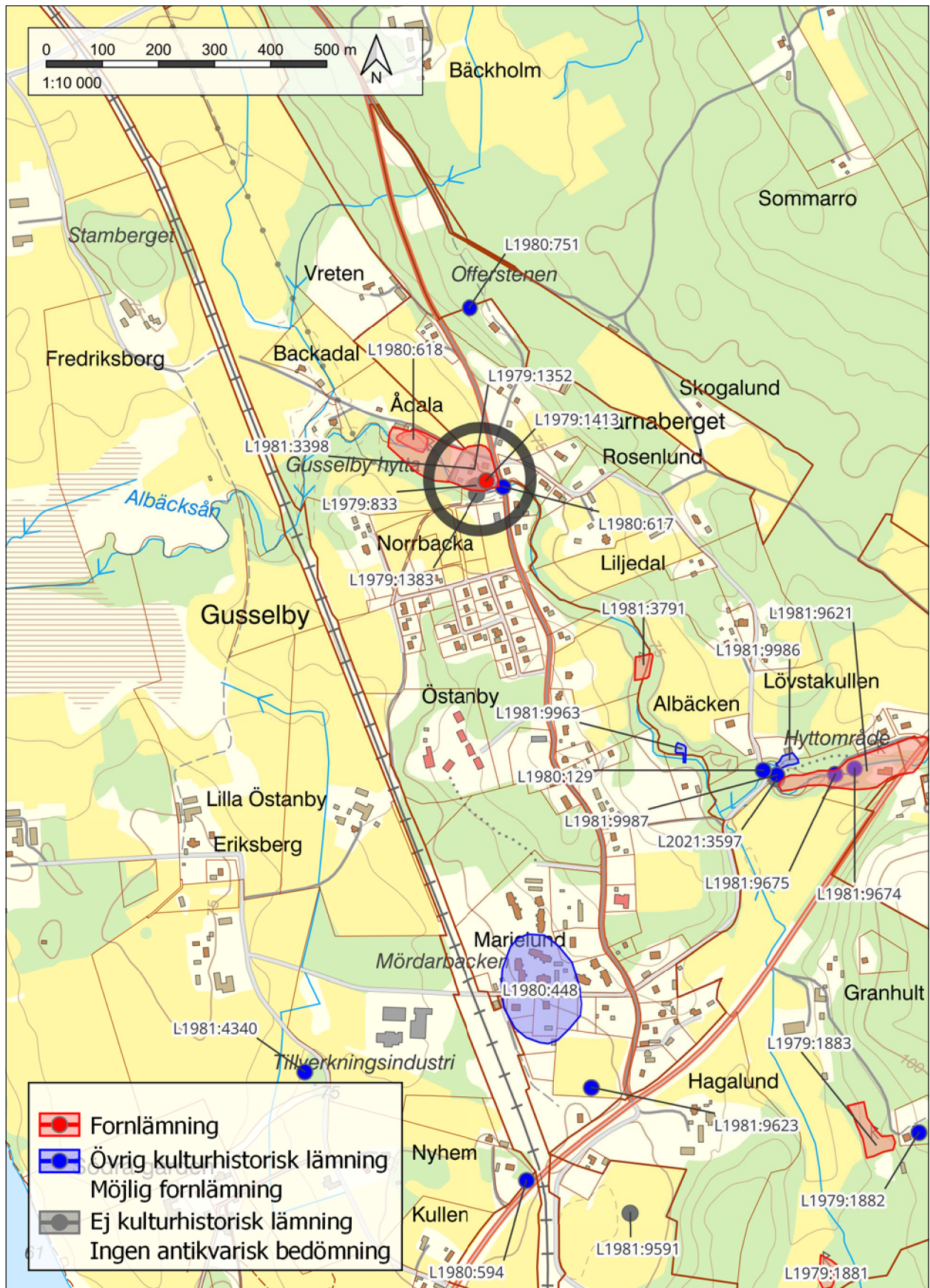
Strax efter att undersökningen som ligger till grund för denna rapport utfördes även en arkeologisk schaktningsövervakning. Två av de sex anläggningar som påträffades tolkades utgöra avgränsningar ned mot vattenmagasinet (Balknäs 2023).

Kulturmiljö, kartmaterial och historiska källor

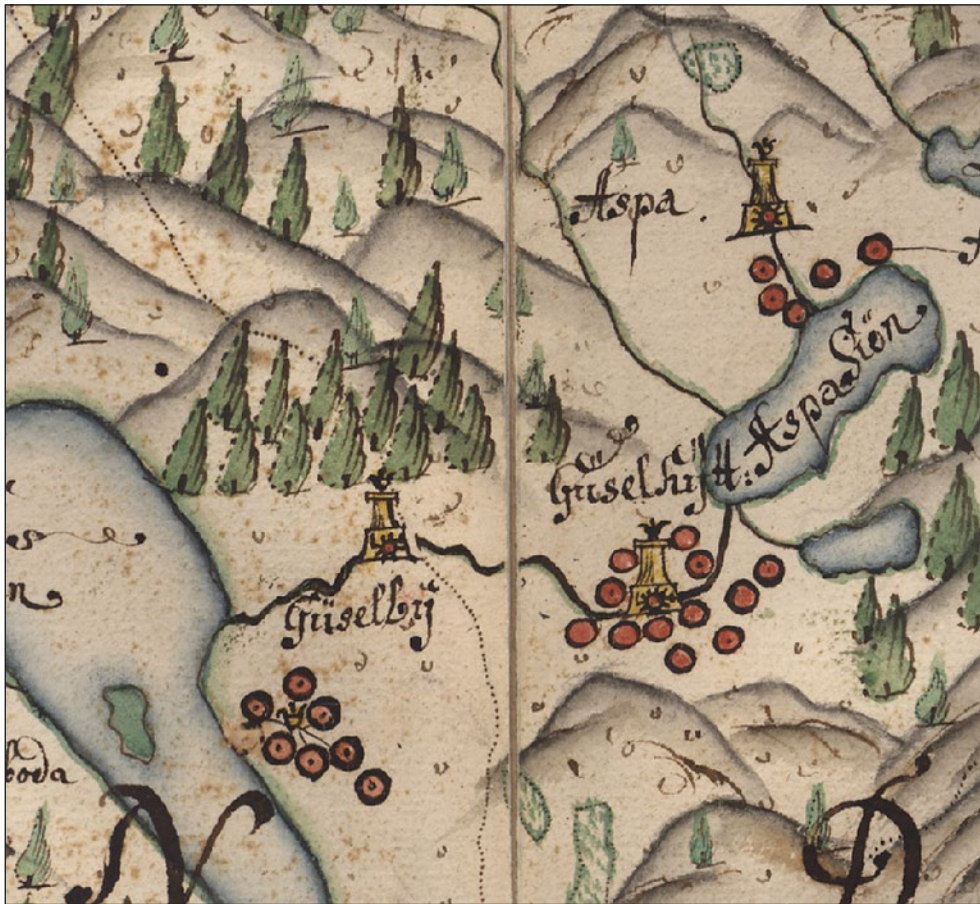
Delar av den efterföljande texten har hämtats ur Rönngren 2021 och där anförda referenser. För en djupare och längre genomgång av den omkringliggande traktens kulturhistoria hänvisas till det verket. Efterföljande text har anpassats, och i viss mån reviderats, till att i större utsträckning behandla dammen, kvarnen och sågen.

Gusselbyhyttan ingick i Linde bergslag, vilken bestod av socknarna Linde och Ramsberg. Det äldsta privilegiebrevet för Linde bergslag återfinns i Magnus Ericsson bergsordning och stadga för Norberg år 1354. Gusselby omnämns dock i skrift först år 1539, drygt 180 år senare (SOFI, id 3344029). Byn var till skillnad från de flesta andra bergsmannabyar i socknen inte belägen kring hyttan utan på en höjd cirka en kilometer sydväst om hyttbacken (se figur 4 och 5). Om hyttans första tid är inte mycket känt.

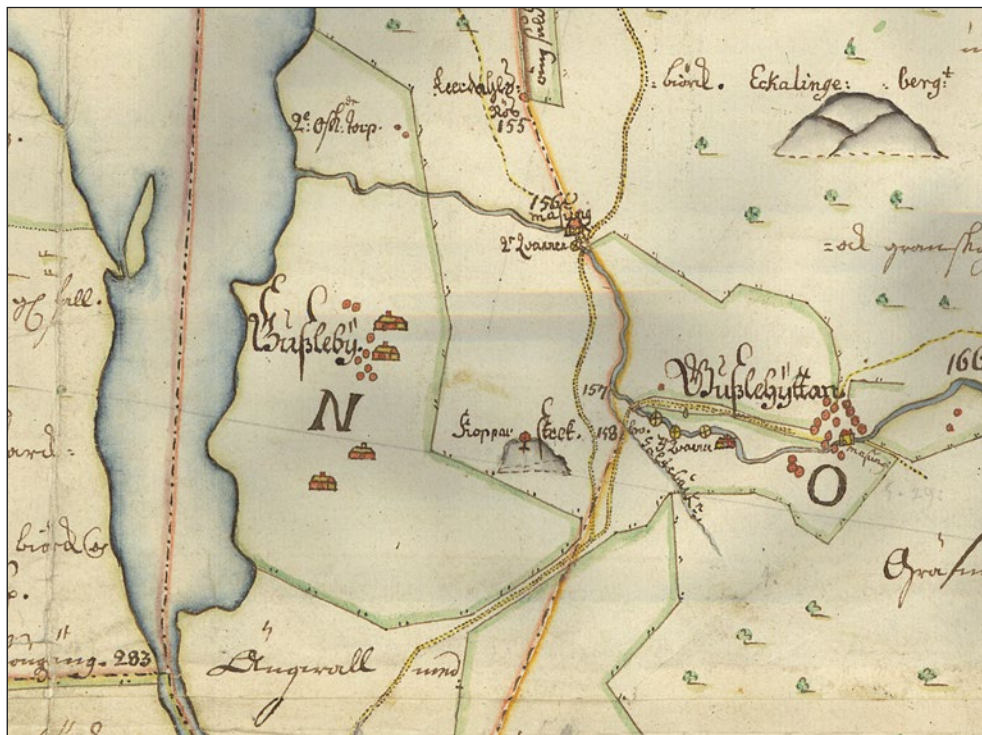

Figur 2. Översikt över Gusselby och det omkringliggande kulturlandskapet. Skala 1:10 000.

Figur 3. Utsnitt ur 1688 års karta (LMS S8:13 15).

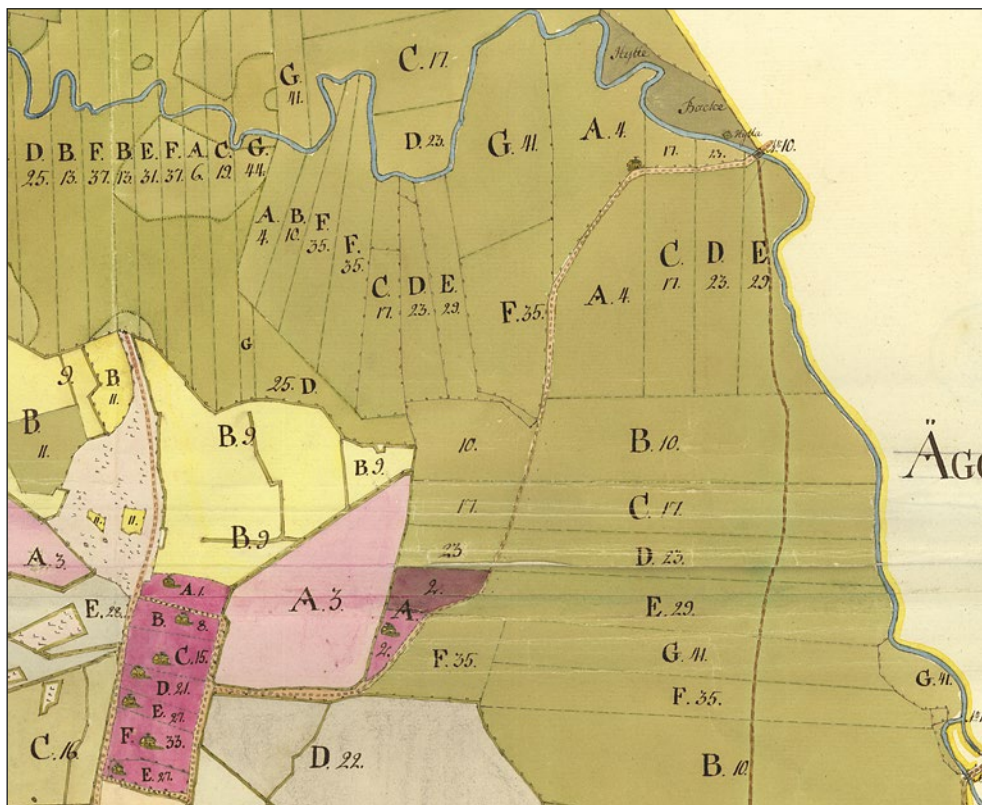
Figur 4. Utsnitt från sockenkartan från åren 1703–04 (LMS S46-1:1).
På platsen anges att det finns en masugn och två kvarnar.

KARTMATERIALET

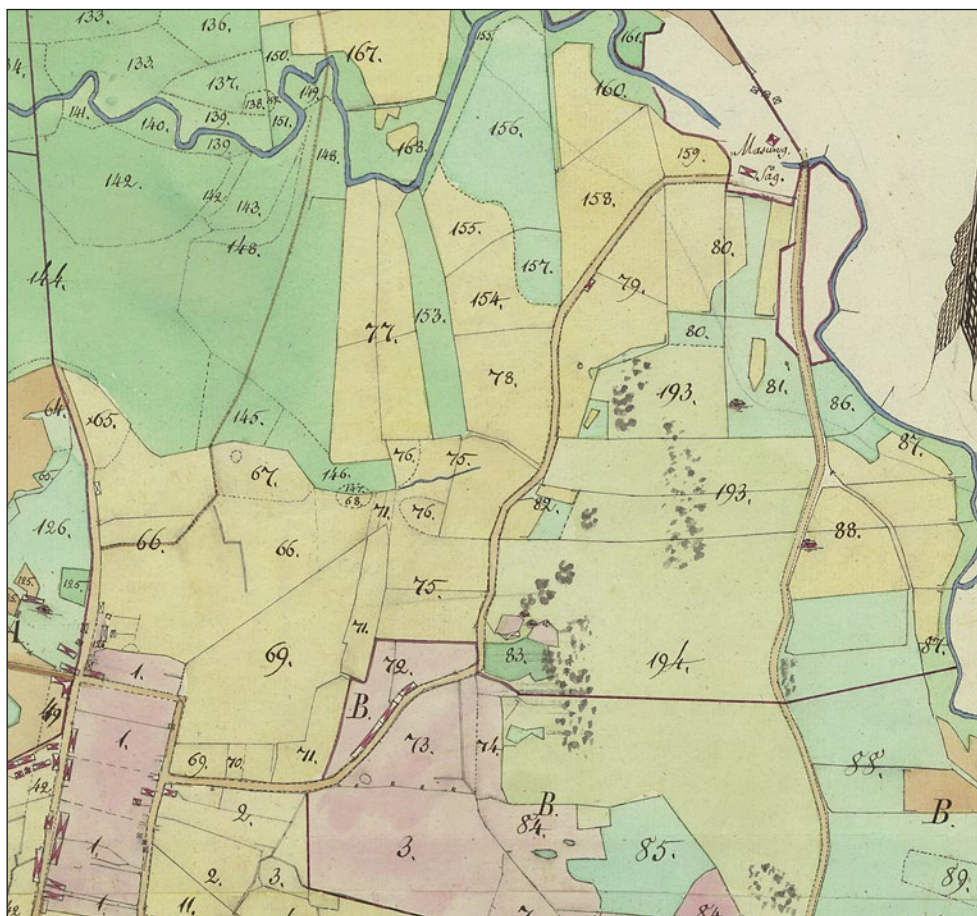
Första gången Gusselby framträder i kartmaterialet är i en karta från år 1688, vilken återger Linde bergslag (se figur 3). På platsen finns en masugn och två skvaltkvarnar utritade.

Under 1600- och 1700-talet drevs hyttan i Gusselbyn av självägande bergsmän, vilka i antal uppgick till mellan fem och sju. Antalet varierade något över tid men var alltid samma som antalet brukare i byn. Albäcksån, som då benämndes Gusselhyttebäcken, försåg längre uppströms även Gusselhyttan, belägen cirka 1,2 kilometer sydöst om Gusselby, med vatten (se figur 4). Då byn saknade skogstillgångar fick bergsmännen köpa ved från andra hyttor och bergsmän. Den malm som brukades kom från Stråssa gruva, belägen cirka 10 kilometer norr om Gusselby.

I kartmaterialet från 1700-tal växlar benämningen på anläggningen mellan masugn och hytta. I kartmaterialet går även att utläsa att marken som masugnen var belägen på var en av byn samfällad mark. Marken ägdes således gemensamt av gårdarna i byn. Från år 1770 finns en detaljerad karta över byns ägor (se figur 5). På den norra sidan finns en hyttbacke markerad. Söder om bäcken finns åkermark fram till ravinen. Det går inte i kartan att utläsa att någon damm eller fördämning skulle finnas i anslutning till Gusselby hytta. Senast år 1808 förefaller dock någon form av kontrollerat vattenflöde ha konstruerats. I gruvstämprotokoll från år 1808 står att läsa att vattenhjulet vid Gusselby utgjordes av ett överfallshjul vars vatten fördes till hjulet via en ränna som beskrivs ha haft ett högt fall (Gruvstämprotokoll 1755–1825:151).

Figur 5. Utsnitt ur karta från 1770 (LMS S46-37:1) med hyttbacken och hyttan uppe i högra hörnet. Bytomten finns återgiven mot lila bakgrund i nedre vänstra hörnet.

Figur 6. Utsnitt ur karta från 1813 (LMS S46-37:2) där det tillkommit en såg söder om bäcken.

Ytterligare en detaljerad karta från år 1813 visar hur byn enskiftades och att marken fortsatt var en samfällad äga. I kartan finns även en såg söder om bäcken (se figur 6). I bergsJORdeboken från år 1823 beskrivs att den enbladiga sågen nyttjades "till betjäning" av båda hyttlagen i Gusselby och Gusselhyttan och erhållit privilegium år 1764. Omkring 100 stockar sågades årligen vid platsen (Rönngren 2021:14). Inte heller på denna karta finns någon damm med tillhörande vattenmagasin utsatt. Hyttan blåstes ned i mitten av 1810-talet.

Det är först i en skifteskarta från år 1862 det går att utläsa att det finns en damm med tillhörande vattenmagasin på platsen. På platsen där masugnen tidigare stått har vid den här tiden en kvarn anlagts, vilket även framgår i den häradsekonomiska kartan från åren 1864–1867 (RAK Linde J112-73-1). Kvarnen kom att stå kvar fram till kring år 2000 då den revs på grund av dess fallfärdiga skick (se nedan).

Figur 7. Utsnitt ur skifteskarta från 1862 (LMA18-lin-437), där vattenmagasinet och dammen tydligt framgår.

DEN SISTA KVARNEN, SÅGEN OCH RAFFELSTOPPSFABRIKEN – UTRAGNA RÄTTSPROCESSER

För att förstå dammen, dess nuvarande utformning och utveckling måste den historiska kontexten tydliggöras. I det syftet har fokus i den efterföljande texten lagts på kvarnbyggnaden och de händelser som utspelade sig kring den och dammen under andra halvan av 1800-talet.

Två skvaltkvarnar fanns på platsen då kartan från åren 1703–1704 upprättades (se figur 4). De finns även omnämnda i jordeboken från år 1754 (Rönngren 2021:14), men deras exakta placeringar är osäkra. I de nästkommande generationer kartor från åren 1770 och 1813 finns endast masugnen utsatt, men inga kvarnar (se figur 5 och 6).

Det är först på kartan över laga skifte från år 1862 som återigen en kvarn finns med i kartorna. Denna kvarn tillkom år 1837 och året därpå började den brukas av den första mjölnaren. År 1872 förvärvar Carl Fredrik Lindstedt (1832–1905) kvarnen och de omkringliggande ägorna (LMA 1899:18-LIN-691:44). Det kom att bli startpunkten för en tid av förändring och sedermera konflikt i byn. Ganska snart, någon gång under tidigt 1870-tal, efter att Lindstedt köpt fastigheten flyttas sågen till den norra sidan (a.a.:51). Till kvarnhuset har även någon gång en tredje våning tillförts (insändare i Bärgslagsposten 1892-12-31, undertecknad C. F. Lindstedt). År 1885 startar tillverkningen av vadd och raffelstopp (se figur 8). De första annonserna som hittats är från maj år 1887 (NA 1887-05-19). Raffelstoppstillverkningen förläggs på den tredje våningen av kvarnbyggnadens östra del.

Raffelstopp benämns även (s)choddy, flock, plock och valsull och säkerligen finns det ytterligare en mängd dialektala benämningar. Materialet består av lump som rivs sönder och piskas ren från damm och annan ohyra. När det är gjort pressas massan ihop och används sedan som stoppning till täcken, kuddar madrasser med mera. Senare kom även lumpen att rengöras i ett ångkokeri. Gusselby och Gusselhyttan har haft tre fabriker som framställt raffelstopp och dylika produkter: Gusselby vadd- och Raffelstoppsfabrik, Gusselhytte Raffelstoppsfabrik (ägd av Per Erik Persson sr och grundad cirka 1890) och senare även Gusselby Såg- och Raffelstoppsfabrik, vilken grundades år 1905 under namnet Albäckens Valsullsfabrik. I sammanhanget är årtalet intressant då det sammanfaller med Lindstedts död. Namnet på fabriker är något flytande och förekommer i en mängd olika varianter.

Figur 8. Reklamblad för Gusselby Vadd- och Raffelstoppsfabrik ur en bilaga till Bergslagsposten, "våra bygder i ord och bild" som utgavs mellan åren 1899 och 1908. Häfte åtta utkom år 1904. Notera den högre, ångande, skorstenen och avsaknaden av densamma i figur 15.

Den "Lindstedtska konflikten" tar sin början sommaren år 1892. Byamännen beslutade att de som hade och begagnade den gemensamma jordarealen skulle erlägga ett arvode. Det motsatte sig Lindstedt och han hävdade sin rätt till marken baserat på det upprättade kartmaterialet. Konflikten utmynnade i en rättsprocess som varade under flera år och som överklagades till högsta instans. I stämningen har byamännen gått samman och anklagar C. F. Lindstedt:

- för att ha avverkat alskog vid sågplatsen
- för att ha flyttat sågen till norra sidan om vattendraget
- för att ha fört bort rostmull
- för att ha odlat upp slaggbacken nära tröskverket där slaggen skulle nyttjas av byn gemensamt för vägfyllning
- för att anse sig äga vattenfallet vid dammen (Rönngren 2021:14).

Häradsrätten meddelade sin dom 23 maj 1894 och den fastställdes den 23 mars 1898 av Högsta domstolen. Domen finns summerad i en tidningsartikel publicerad i Bergslagernas Tidning (1899-07-01). Lindstedt ska återlämna delar om den omtvistade marken och riva de byggnader som fanns på den aktuella ytan. I domen har inga belägg hittats som specificerar att sågen skall återflyttas till sitt ursprungliga läge (LMA 1899:18-LIN-691:58-64). Då gränserna skulle fastställas var man tvungen att utföra en ny rågångsutstakning då den karta som fanns att tillgå var i sådant skick att gränserna inte tydligt kunde urskiljas. Det gjordes för att inte någon skada skulle ske på de marker som ägdes av C. F. Lindstedt (Bergslagernas Tidning 1899-07-01). I samband med den juridiska processen skapades tre rågångskartor som verkade som underlag för rätten.

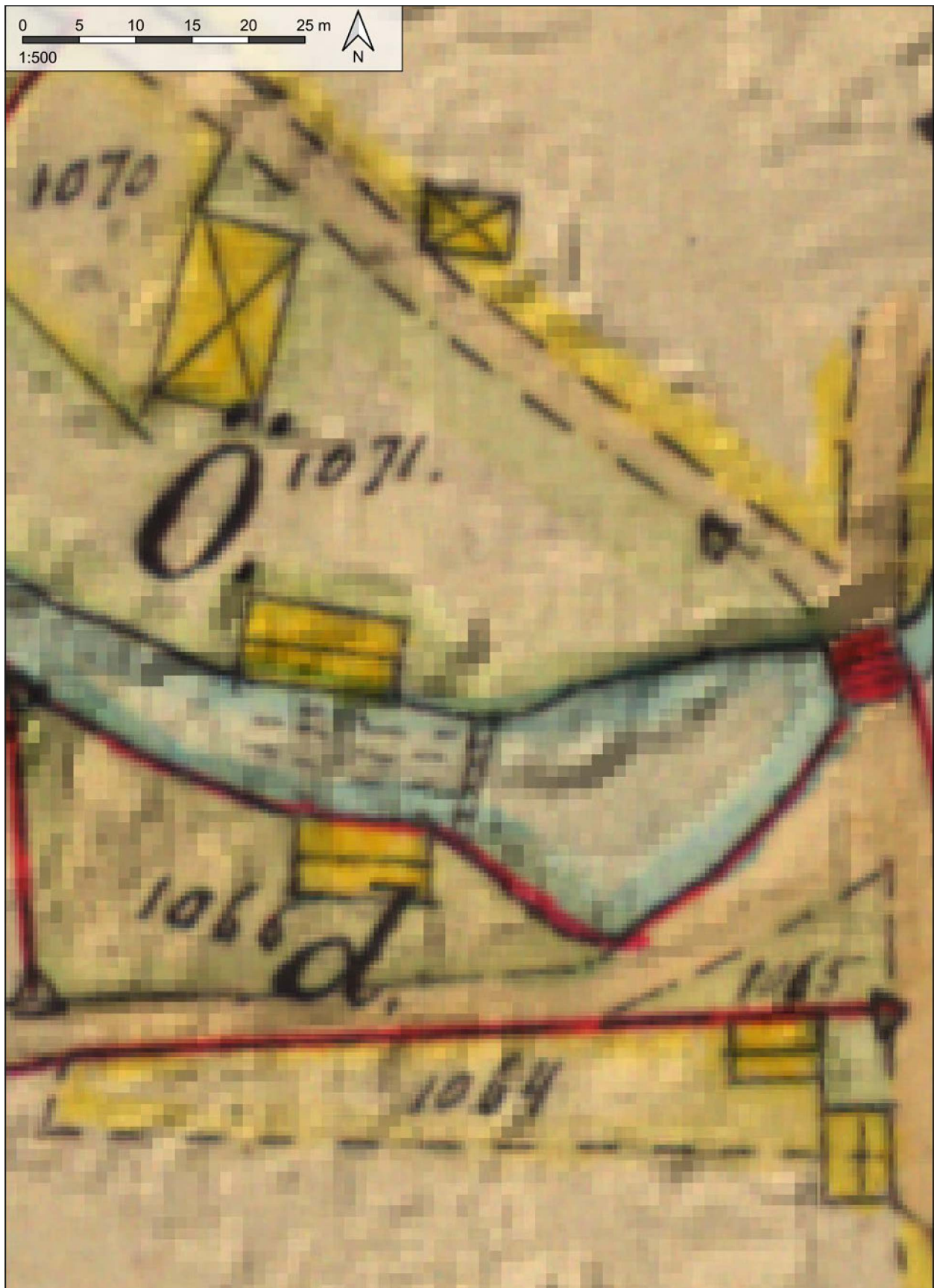
Första kartan är från år 1898 (LMA 18-lin-711). Sågen har tidigare tolkats finnas återgiven på den norra sidan, längs med kvarnens södra sida (se figur 9b). Vid tiden för framställandet av denna karta har även produktionen av raffelstopp startat. Av kartan, dock utanför det utsnitt som här presenteras, går även att utläsa att det fanns två mindre dammar och fall vid tröskverket, beläget ett hundratal meter nordväst om kvarndammen.

Den andra kartan, från år 1899 (LMA 18-LIN-691), återger den verkställda rågångsutstakningen (se figur 9c). I denna karta tillkommer en rektangulär byggnad, cirka 20 meter nedströms om dammen, på sågbacken söder om ån. De tre kartorna jämförs längre fram i texten och vissa, för det arkeologiska resultatet, intressanta iakttagelser kan göras i dem. Den byggnad som finns längst norrut i figur 9a och 9b är en nu riven träbyggnad som ersatts med ett mindre flerfamiljshus.

Slutligen upprättas år 1900 en kopia (LMA 18-LIN-684) på skifteskartan från år 1862. Den visar således platsen som den såg ut innan sågen flyttades och innan kvarnen byggdes ut (se figur 9a). Kartorna presenteras i den kronologiska illustrationen, inte deras tillkomsttid.

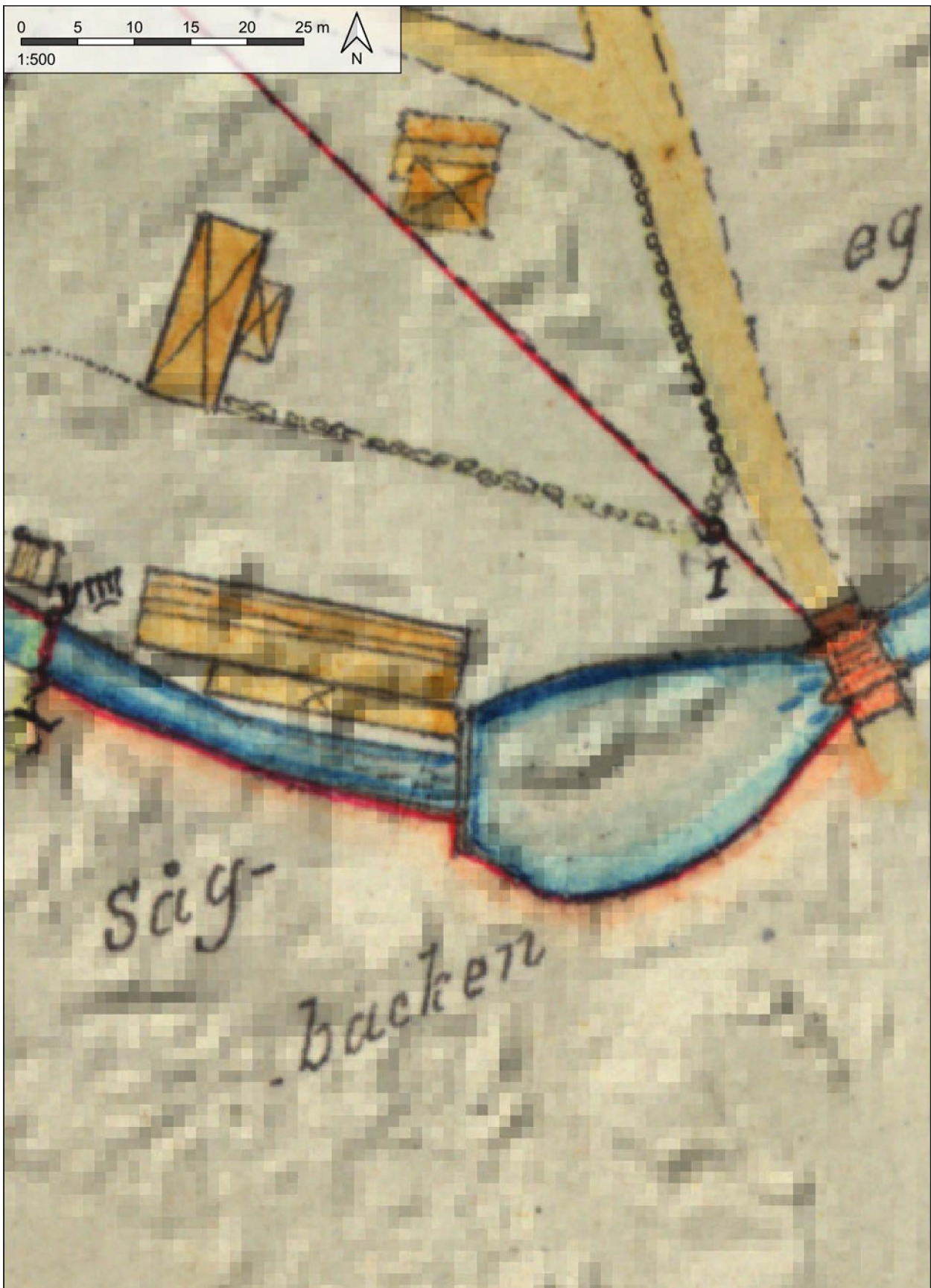
Ungefär samtidigt som ovanstående rättsprocess tar sin början inkommer det vid en kyrkostämma en anmälan mot "Gusselby valsullsfabriker". Via anmälan och den respons som Lindstedt låter publicera ges en bild av hur verksamheten såg ut.

Anmälan gäller inte fabriken som sådan utan avser främst kommunalnämndens beslut att förlägga en skola i fabriken direkta närhet. De under-tecknade menar i sin anmälan att de verksamheter Lindstedt bedriver inom samma lokaler är av "... högsta måtto olikartade och sins emellan [sic] stridande egenskaper, gör dess verksamhet för allmänheten i hög grad hälsovådlig och förkastlig" (Bärgslagsposten 1892-12-24). I korthet går klagomålet ut på att damm, baciller, mikrober och parasiter från lumpen hamnar i mjölet och sedermera i brödet. Med andra ord en sanitär olägenhet. I anmälan hävdas vidare att sex till åtta personer de senaste två åren avlidit till följd av förhållandena i fabriken. Vidare yrkas även på att avfallet från raffelstopp inte ska släppas ut i vattnet. Till anmälan har även ett läkarutlåtande bifogats. I läkarutlåtandet står att läsa en hel del detaljer om hur fabriken är konstituerad och hur verksamheten bedrivs. Sammanfattningsvis kan konstateras att verksamheten

Figur 9a) Kopia av den karta som upprättades efter laga skifte åren 1858–1862 från år 1900 (LMA 18-LIN-684). Skala 1:500.

Figur 9b) År 1898 då Lindstedt flyttat sågen till södra sidan (LMA 18-lin-711). Skala 1:500.

Figur 9c) År 1899 (LMA 18-LIN-691). Med terrängskuggning i bakgrund. Skala 1:500.

genererar "...ett grått, tungt och tämligen illaluktande damm." Läkaren menar vidare att det mellan denna verksamhet och kvarnen finns fria luftvägar och det därför finns en riklig mängd ylletrådar med mera där mjölkvarnen är placerad. Läkaren lägger till den tämligen syrliga kommentaren om att dessa, ylletrådarna, är en "Synnerligen smaklig tillsats till brödet!" (a. a.). Slutligen avråder denna från att placera skolhuset i fabriken närhet. Lindstedt besvarar denna skrivelse och förnekar i princip alla oegentligheter han anklagas för (Bergslagsposten 1892-12-31). Om anmälan på något vis relaterar till det mål som senare når tinget har inte kunnat utredas inom ramen för denna rapport. Båda har dock initierats år 1892 och antyder en viss kollektiv irritation från byborna gentemot Lindstedt och hans förehavanden.

Ett år senare (hösten år 1893) inkom en anmälan till Länsstyrelsen i Örebro län skriven av "förste provinsialläkare" A. Eckerbom. I anmälan framförs att de två valsullfabrikerna bedriver sina verksamheter på ett sådant vis att de utgör en hälsorisk för sin omgivning. I anmälan nämns sjukdomarna difteri, tuberkulos, och "närvfeber". Anmälan mynnar ut i att Länsstyrelsen förordnar de två fabrikerna att vidta åtgärder om de ska få fortsätta verksamheterna (Arboga Tidning 1893-10-10).

Till saken hör möjligen att Lindstedt hade, bland fler barn, två döttrar som dog unga. År 1891 dog Signe Maria, 19 år ung, i lungsot (tuberkulos) och året därpå dog Clara Elisabeth vid en ålder av 29 "... efter ett långvarigt lidande ..." (Bergslagens Tidning 1892-10-19).

Av notiser i de lokala tidningarna går det att skönja en inte helt problemfri tillvaro i Gusselby och Gusselhyttan vid tiden kring förra sekelskiftet. Lindstedts konflikt med byamännen i Gusselhyttan är inte en isolerad händelse. Även ägaren till Gusselhytte Raffelstoppsfabrik, P. E. Persson sr, är inblandad i flera rättstvister, bland annat mot hyttmännen i Gusselhyttan. En tvist som inleddes år 1891 gällande vattenrättigheter (Grythyttan Tidning 1898-04-09). Lindstedt och Persson är inblandade i fler rättsprocesser, varav åtminstone en mot varandra (Örebro Tidning 1900-05-30). Det har dock inte gått att fastställa om denna tvist är med Persson sr eller Persson jr. Såväl Lindstedt som Persson sr sitter dock i styrelsen för det nybildade "Bärgslagspostens tryckeriaktiebolag" år 1896 (Bergslagsposten 1896-03-04).

Nedan presenteras ett par notiser som styrker bilden av ett lokalsamhälle i smärre konflikt. Inga vidare spekulationer görs här om deras bakomliggande historia. Benmjöl kan användas för produktion av gödningsmedel men inga belägg för att en sådan verksamhet bedrevs på platsen har gjorts. Möjligen sysselsatte sig den äldre brodern Lindstedt med detta. Generellt krävs dock en kvarn för att producera benmjölet i större skala. Vidare är det ett rimligt antagande är att annonsen i figur 11 lät publiceras på förekommen anledning.

Undertecknade uppköpa
torra kreatursben till högsta pris.
Per R. Lindstedt, Lindesberg.
C. F. Lindstedt, Gusselby.
101

Figur 10. Annons i Lindesbergs Allehanda från 1876-03-17. Bröderna Lindstedt önskar köpa torra kreatursben.

Figur 11. En varning till allmänheten att inte göra åverkan på dammarna i Gusselhyttan och Gusselby. Bergslagens Tidning 1897-11-20.

Varning
till allmänheten,
att icke på något sätt ofreda de **Dammar**, som gemensamt tillhöra Gusselhytte Masugn och Gusselby **Kvarn**, för undvikande af lagliga åtgärder.
Gusselby Kvarnägare.
1917

Gusselby Vadd- och Raffelstoppfabrik,
Adress: **Gusselby,**
rekommenderas fortfarande i en ärad allmänhets hägkomst, med ett synnerligt välgjordt och prisbilligt fabrikat, som af förbrukare öfverallt vunnit stort erkännande.
Raffelstopp tillverkas till ett pris af 12 öre pr kg. af all sorts lump som af kunder lämnas till beredning. **Bästa raffelstopp**, som fullkomligt ersätter fjäder vid fyllning af sängkläder, ständigt på lager till 25 öre pr kg.
Utmärkt vadd till 2-mans sängtäckte tillverkas för 75 öre pr st., då lump därtill af beställare lämnas. Liknande vadd säljes å 1 kr., då minst 5 vaddar på en gång köpas.
Då vattenfallet, som lämnar drifkraften till fabriken, ökats med 10 fot, och dessutom en 50 hästkrafters turbin anbringats, har fabriken tillverkningsförmåga betydligt ökad, och kunna numera ingångna beställningar och order skyndsammast och utan dröjsmål utföras, hvilket härmed els till ärade kunders kännedom meddelas.
Högaktningfullt
Gusselby Vadd- och Raffelstoppfabrik,
(C. F. Lindstedt.) 38

Figur 12. Annons där Lindstedt proklamerar att vattenfallet ökats och att en turbin installerats (Bärgslagsposten 1898-01-12).

Köp täckvadd
af blandad ren bomull och absolut ren yllefläck. Nytt fabrikat, hvarst bit i automatiskt mjuka och varma isken. Vadden är tillvärdad i trånne delar, passande till ett 2-mans stöckstake, vikt 2 1/2. Pris kr. 1:25.
Denna vadd är bättre än den, som tillverkas i ett stycke; den är lätt handterligare och håller bättre samman vid stickning. 2:ne vaddar till ett täcke omfattas i hvarje paket i starkt omslag, som till transport, hvarigenom besväret och kostnaden för vassas om-emballering besparas för återförköp af vadd i parti till minst 20 täcken. Fabrikationen bedrivs med modernaste maskiner och har fabriken ett ovanligt stort utrymme samt erhållit en stor spridning. Alla varor från min fabrik äro till förekommade af förvärfning med andra tillverkningar, försedda med vidtående inregistrerade handlemärken.
Vid behof af täckvadd, kommen till Gusselby Vadd- och Raffelstopps-Fabrik!
C. F. Lindstedt.
Gömn annonsen!
Rikstelefon. 1254

Allt det till trots expanderar och utvecklar Lindstedt sin verksamhet parallellt som de juridiska processerna fortlöper:

I början av år 1890 annonseras det i Nerikes Allehanda att Lindstedt låtit installera ett ångkokeri där lumpen utsättes för ångtryck för att renas från bakterier och smittoämnen, detta sker innan rättsprocessen men tas med här som ytterligare ett exempel på hur Lindstedt expanderar sina verksamheter (NA 1890-02-01).

År 1895 låter han installera en ny kardmaskin, i vilken raffelstoppen förarbetades till täckvadd. Maskinen kunde rotera med upp till tvåtusen varv per minut (Bärgslagsposten 1895-07-24).

År 1898 har vattenfallet ökats med 10 fot (drygt 3 meter) och en 50 hästkrafters turbin installerats (Bärgslagsposten 1898-01-12).

Figur 13. Annons för den nya kardmaskinen i raffelstoppsfabriken (Bärgslagsposten 1885-11-02).

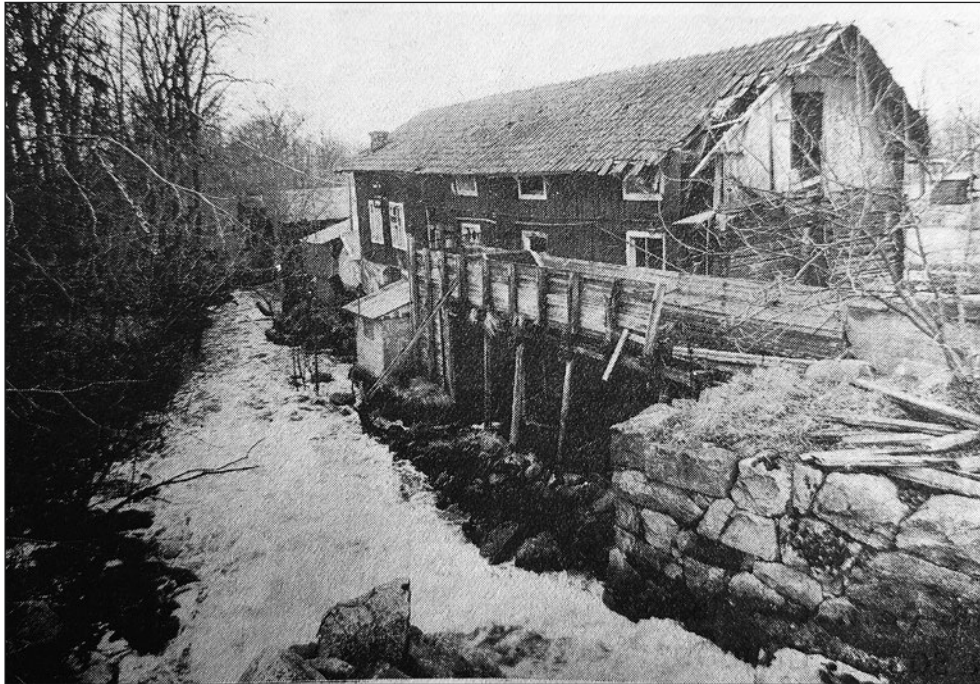
Efter att Lindstedt avlider hösten 1905 finns ett fåtal annonser om fabriken att hitta i olika tidningar. Det går att anta att dessa annonser var förbetalda, då de i vanlig ordningen är signerade med hans namn. Paret Lindstedt förefaller inte haft någon arvinge som velat ta över verksamheten vid Gusselby. Efter år 1906 finns inga annonser eller omnämmanden om fabriken i tidningarna. Den 14 februari 1907 annonseras det i Stockholmstidningen att hela dödsboets fasta egendom ska säljas. En knapp månad senare, 1907-03-12, meddelas i Närkesbladet att "Lindstedska raffelstoppsfabriken i Gusselby jämte kvarn, vattenfall och egendom har sålts till G. Olsson, Östanby, för 19,500 kr". Notiserna omnämner ingen såg. Senare samma vår publiceras flera annonser om att fabriken "... kommer ej hädanefter ha detta namn. De, som vill sända gods, torde ihågkomma min välkända fabrik." (se figur 14). Möjligen är det ett marknadsföringsknep för att ta över den etablerade kundkrets som anlitat den nu nedlagda fabriken. Eftersom dessa annonser uppträder först efter att Lindstedts dödsbo sålt fastigheten kan raffelstoppsfabriken vid Gusselby fortsatt sin verksamhet med dödsboet som förvaltare. Därefter försvinner fabriken ur de historiska källorna.

Figur 14. Annonser som proklamerar att Gusselby raffelstoppsfabrik i namnet upphört (Bärgslagsbladet 1907-05-27).

Figur 15. Kvarnaberget 1890-tal. Bilden är tagen från öster vid det norra brofästet. Kvarnhuset återfinns till vänster i bild och bostaden är den ljusa byggnaden i bildens mitt. Notera det torn som återfinns i bildens vänstra del, beläget på södra sidan vattendraget. (001-N0787 Lindesbergs kulturhistoriska arkiv, okänd fotograf).

Figur 16. Kvarnen under sent 1970-tal. Foto från sydöst. Från okänd tidning men av rubriken går att utläsa att det är i samband med att hembygdsföreningen bildas, och således efter att delar av den norra änden rivits, Okänd fotograf. Jämför med figur 19.

Den 11 april 1978 bildades Gusselby Hembygdsförening i samband med att kvarnen skänktes bort. Syftet var att finna medel för att bevara den som kulturminne. Ladan var fallfärdig och arbetet med att restaurera den påbörjades men slutfördes aldrig och den kom i stället att rivas kring millennieskiftet (Rönngren 2021:17; muntliga uppgifter från boende på orten).

Den östra änden på kvarnbyggnaden revs innan byggnaden skänktes till hembygdsföreningen (jämför den östra gaveln i figur 15 och 16). Enligt muntlig uppgift, och skrift på baksida av fotona, skedde det i juli 1976. Delar av arbetet dokumenterades (se figur 17, 18 och 19). Av fotografierna framgår att den del som revs utgjordes av den utvidgning av byggnaden som Edlund konstaterade var riven vid tiden för hans besök år 1978.

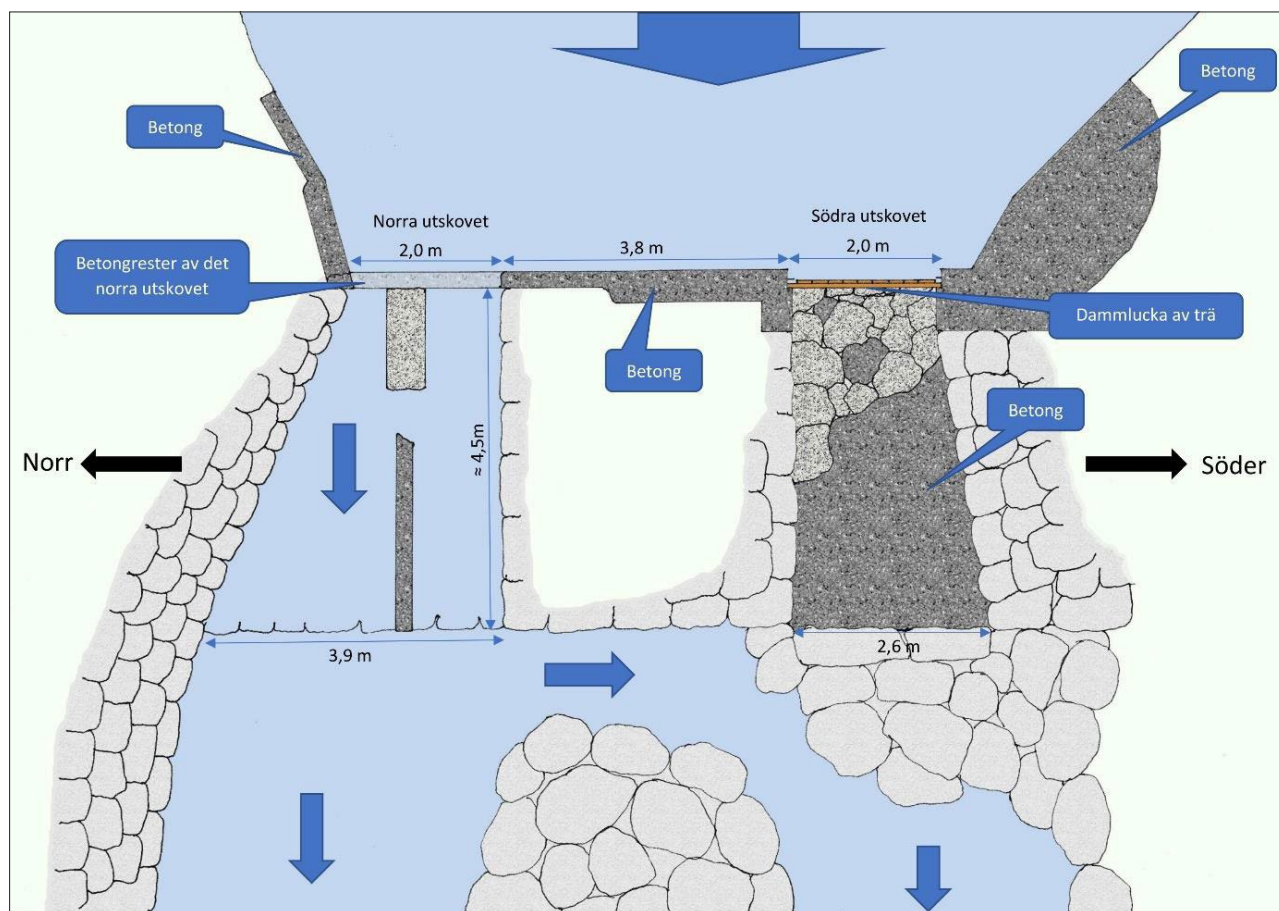
Figur 17. Kvarnens norra del under pågående restaurering, foto från väster respektive söder. Okänd fotograf.

Figur 19 (till höger). Den norra änden efter att de mest fallfärdiga delarna avlägsnats och byggnadens ursprungliga gavelhorn är synligt. Foto från sydväst.

Figur 18. Kvarnens östra del, vilken inhyste raffelstoppsproduktionen, under pågående demoleringsarbete. Foto från nordväst.

Figur 20. Plan över dammen sedd från ovan. Det norra landfästet består inte av en homogen kallmurad vägg och botten på utskovet består av en betongplatta. I övrigt är planen representativ. Plan ritad av Mats Olsson (Olsson, u.d.).

Lämningsbeskrivningar

DAMMKROPPEN

Dammen finns beskriven i Rönngren 2021, vilken följande beskrivning i viss utsträckning är hämtad från. Vissa korrigeringar och redigeringar har dock gjorts och avser dammen innan rivningsarbetet påbörjades.

Dammkroppen utgörs av två landfästen och en mittenpelare och dammen har därmed två öppningar. Dammen i sin helhet är cirka 20×4,5 meter i nord-sydlig riktning med en höjd av 3,5 till 4 meter. Öster om dammen finns ett tillhörande vattenmagasin med en storlek om 30×20 meter i nordöstlig-sydvästlig riktning. Längs hela dammkroppens östra sida, mot vattenmagasinet, finns betonggjutningar som är 0,3 till 0,4 meter tjocka. Betongen vid mittpelaren löper längs hela den östra väggen den kallmurade väggen. Vid norra och södra utskoven är betonggjutningarna inte fullt lika höga ut mot vattenmagasinet. Det är dock rejält tilltaget vid det norra utskovet.

Det södra landfästet består i delarna som vetter mot vattenmagasinet av mycket grovt huggen sten. Denna del av landfästet skiljer sig från den del som finns nedströms fallet. Uppmurningen består inte av samma rektangulärt huggna stenar som resterande del av landfästet består av. Stenarna ligger betydligt gle sare med mer luft i fogarna. På denna glest murade del finns en platsgjuten betongplatta (se figur 20). Då arbetet tog vid fanns en bevarad dammlucka i trä som var infäst i betongen mellan detta fäste och mittpelaren. Längre västerut består dammkroppen av kallmurad sten, bestående här av omkring 0,4–0,6 meter breda och 0,4 meter höga rektangulära stenar. I det nordvästra hörnet har de översta 2–3 skiften rasat ned i utskovet och vattenfåran nedströms.

Mittpelaren mäter ungefär 4,5×3,8 meter i östvästlig riktning. Den är konstruerad av stenar i samma storleksordning och av samma material. Uppmurningen är homogen och inga indikationer på att den skulle ha murats upp vid olika tillfällen går att finna. Delar av materialet som ingår i konstruktionen består dock av betong, förstärkt med mindre stenar. I botten av det södra utskovet finns en betongsula som sträcker sig hela vägen mellan mittpelaren och det södra landfästet. Betongen sträcker sig in i, och i viss mån under, mittpelaren. Enstaka större stenar har rasat från det översta skiftet.

Det södra utskovets fall är ungefär 3,5 meter då dammluckan är stängd. I betongen på såväl det södra landfästet som mittpelare finns U-balkar i stål ingjutna, i vilka dammluckan kunde höjas och sänkas.

De skador på det norra landfästet som konstaterades vid inventeringen våren 2021 hade vid rivningstillfället förvärrats. Stenar har rasat ned i vattendraget i väster. Längs vattenmagasinet består de synliga delarna av landfästet uteslutande av betong. Vid själva fallet har vattenerosionen gröpt strandskoningen och inga tydliga strukturer finns kvar. Det är först i nivå med den västra sidan av mittpelaren det går att identifiera tendenser till stenskonning, knappt skönjbart nedanför ormbunkarna i figur 21. Direkt väster om den urgröpta ytan tar strandskoningen vid (se nedan).

Fallet är i det norra utskovet drygt 2,5 meter. Utskovet ledde tidigare till den ränna som löpte längs med kvarnen, synlig i figur 16. Här kan även utskovet som drev masugnens vattenhjul ha funnits men inga synliga strukturer i dammen kan med säkerhet härledas till denna tid. Botten av utskovet består av en platsgjuten betongplatta.

Nedströms dammöppningarna är vattendraget belamrat med nedrasade stenar hörande till dammkroppen.

Längs en sträcka om 65 meter väster om dammen är vattendraget delvis stensatt med strandskoning på båda sidor om vattendraget. Strandskoningen uppvisar varierade utseende och murningsteknik vilket antyder att de uppförts vid olika skeden. Den generella höjden på strandskoningen är 0,4–0,6 meter. Vid den plats kvarnen stått består skoningen av tre till fyra skift av mycket varierat material. Det översta skiftet består av relativt fint huggen granitsten. Skiften under består av grövre huggen sten och slaggsten ingjuten i betong (se figur 22). De övre skiften bör sålunda inte kunna ha tillkommit innan det fanns en masugn på platsen. De bör därför ha tillkommit i samband med att kvarnen anlades.

Figur 21a) Det norra landfästet och mittpelaren till höger i bild. Foto från väster. Infällning visar betongplattan som gjutits ovan den kallmurade dammkroppen.

Figur 21b) Det norra landfästet med vattenerosion i norra landfästet. Foto från sydväst.

Figur 22. Strandskoningen under den plats där kvarnen stått. Foto från söder.

Väster om dammens norra dammöppning finns fundament för hjulhus. Det är i form av ett 20 meter långt, delvis raserat, fundament centralt placerat i vattendraget. Fundamentet löper parallellt med vattendraget och är 2–3 meter brett. Det utgörs av 0,4–1,2 meter stora stenar, med en sammanlagd höjd om 0,6–1,5 meter. Hjulgravens bredd är omkring 3 meter.

Om dammen och vattenfallet finns inte mycket skrivet att finna. Ett fåtal fotografier från mitten av 1970-talet fanns dock i ägo hos en granne till egendomen.

Figur 23a) Mittpelaren och södra delen av dammkroppen. Fotot är taget i augusti 1975, från väster. Okänd fotograf.

Figur 23b) Ungefär samma vy våren 2021.

Figur 24. Bron i mitten av 1970-talet innan den restaurerats. Foto från väster. Okänd fotograf.

STENVALVSBRON, L1980:617

Bron är cirka tio meter lång, i nordnordvästlig-sydsydöstlig riktning och sex meter bred i ett spann. Valvet är drygt 3,5 meter långt och en och en halv meter högt, bestående av stenar i storleken 0,5 till 0,8 meter. Valvet vilar på liggande huggna stenar som är upp till en meter stora. Bron ska enligt muntlig uppgift vara från 1650-tal och vara den äldsta bro som i dag fortfarande är en del av det statliga vägnätet. Den syns tydligt på kartan från år 1703, och det går även att ana den i kartan från år 1688 (se figur 3 och figur 4).

Brons konstruktion förstärktes i slutet av 1970-talet, alternativt första halvan av 1980-talet. Broräcket bestod innan restaureringen av huggna stenar som mätte 0,3x0,3 meter och var 0,6 meter höga mellan vilka ett järnräcke löpte. Vidare så infogades betong i fogarna till den då kallmurade konstruktionen.

SYFTE och FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet med undersökningen var att i så stor utsträckning det var möjligt förhindra att fornlämningarna kom till skada. Vidare var även syftet att på ett vetenskapligt vis undersöka och dokumentera fornlämningarna som kom att påverkas av arbetet. Fältarbetet kom allt eftersom att generera frågeställningar gällande huruvida vissa tidigare tolkningar ska omvärderas. De frågeställningar som formulerats är:

- *Kan dammens ursprungliga tillblivelse beläggas arkeologiskt?*
- *Finns arkeologiska spår av sågen på den södra sidan?*
- *Går det att arkeologiskt belägga kvarnen?*
- *Vilka sentida åtgärder har utförts på dammkonstruktionen och vilken påverkan har de i så fall haft på dammen och platsen som helhet?*

METOD och GENOMFÖRANDE

I största möjliga mån genomfördes arbetet enligt den projektbeskrivning som upprättats (Olsson u.d.). Projektbeskrivningen kan med fördel läsas i sin helhet då den föreliggande texten endast kommer fokusera på de arkeologiska insatserna. I projektbeskrivningen framgår att det var det södra landfästet som till viss del behövde avlägsnas för att kunna uppfylla projektets syfte. Vidare skulle erosionsskyddet kring brofästena förstärkas. En arkeolog var endast närvarande då arbete kring bron och dammen utfördes.

Arbetet påbörjades några meter uppströms om bron för att sedan följa med strömmen ned söder om dammen. Vid schaktningen kring brofästena framkom inga strukturer som indikerade en äldre konstruktion på platsen varför inte heller någon arkeologisk insats eller dokumentation var nödvändig. Den matjord och underliggande sand som avlägsnades blottade ytterligare en till två decimeter av stenskoningen vilken även här var förstärkt med betong i fogarna. Efter att ytan banats av påfördes natursten av blandad storlek.

Arbetet fortsatte längs med vattendraget där den naturliga åfåran fördjupades. Längs båda strandkanterna lades i samband med att arbetet avslutades samma typ av erosionsskydd som vid bron ut för att förhindra vattendraget att meandra.

Till följd av praktiska och logistiska skäl revs dammkroppens södra delar i etapper. Till en början avlägsnades all sly och ytligt växande gräs. Därefter plockades skoningstenarna bort skiktvis i den mån det var möjligt. Arbetet i landfästets östra del kunde dock inte utföras på detta vis på grund av dess konstruktion (se Resultat och deltolkningar).

Då arbetet med dammen och rännan nedströms det södra utskovet var utfört blev det tydligt att hjulgraven och fundamentet inte framträdde på ett tillfredsställande vis. I samrådan med Länsstyrelsen fattades därför beslut om att

rensa hjulgraven på rasmassor och att förstärka vattenflödet in i densamma. Delar av materialet som lyftes ur hjulgraven placerades på fundamentet. På detta vis förtydligades de kulturella strukturerna i vattendragets mitt och norra del. De betongsuggor som påträffades och avlägsnades från hjulgraven lades inte på fundamentet.

KARTREKTIFIERING

De storskaliga kartor som använts som analysredskap i resultatdelen har rektifierats via en rad olika källor och punkter. Flygfoton, äldre fastighetskartor, fastighetsgränser och byggnader har företrädesvis använts för att rektifiera kartorna. Allt material som använts för att rektifiera slutprodukten har använts i omvänd kronologisk ordning.

RESULTAT OCH DELTOLKNINGAR

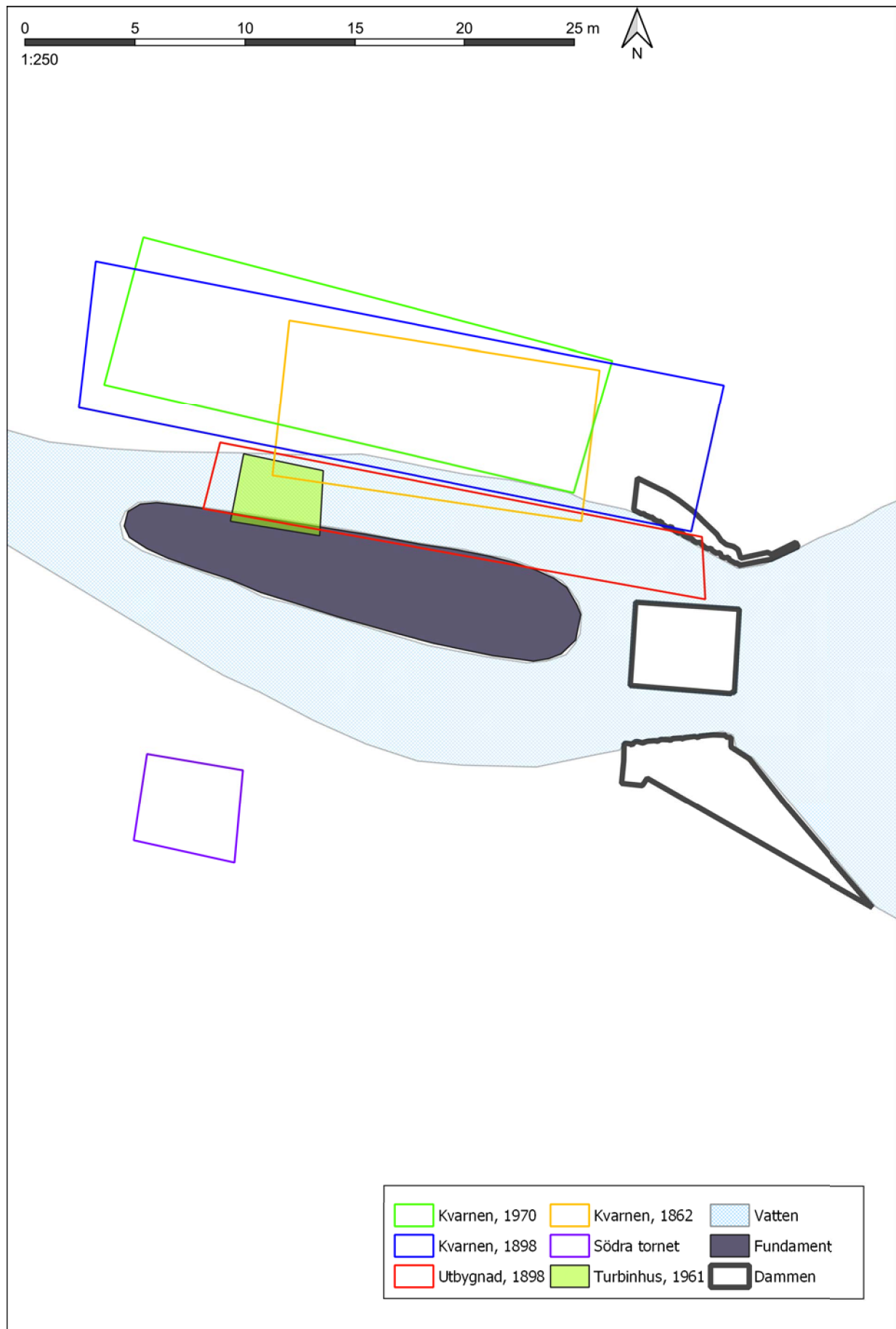
Detaljtolkningar har inkorporerats i resultatdelen vad gäller arkivstudier för att ge kontext åt den efterföljande delen som behandlar de fältarkeologiska resultaten.

Resultat av arkiv- och kartstudier med deltolkningar

Utifrån de kart- och arkivstudier som gjorts står det klart att dammen och den direkta omgivningen varit föremål för en lång rad åtgärder. Av de detaljerade storskaliga kartor som upprättades under sent under 1800-tal kan vissa iakttagelser göras. En viss källkritisk hållning skall dock iakttas givet kartornas tillkomsttid och den sedvanliga diskrepans som kan uppstå då äldre kartmaterial rektifieras.

I figur 25 har dammen digitaliserats som den såg ut innan rivningen, erosionsskadorna på det norra landfästet inkluderade. Vidare har samtliga faser av kvarnen och övriga relevanta strukturer digitaliserats. I figuren har inga förskönande korrigeringar gjorts varför kvarnens placering skiljer sig något. Skillnaderna i kvarnens placering anses dock så pass små att materialet kan fungera som underlag för vissa tolkningar. Digitaliseringen av det norra utskovet och landfästet är endast representativt för hur konstruktionen såg ut innan den skadades av vattenerosion i delarna som vetter mot vattenmagasinet. De västra delarna är således så som de tedde sig vid undersökningstillfället, där vattnet till viss del gröpt ur konstruktionen.

Att den norra strandkanten tycks ligga förskjuten åt söder på kartorna från åren 1898 och 1899 är ett resultat av att verkligheten förenklats något av kartograferna; det till följd av att hjulgraven vid tillfällena var täckt av rännen och det äldre turbinhuset (se nedan).

Figur 25. Plan över dammen, fundamentet och tornet på södra sidan samt kvarnen i dess olika faser i digitaliserad form.

Av kartorna går att utläsa att huvudbyggnaden är större i slutet av 1800-talet. Då 1862 års karta upprättades var byggnaden 14 meter lång medan den år 1898 var drygt 29 meter lång. Det framgår även att byggnaden vidgats mot såväl öster som väster, i linje med vad Edlund noterade vid sitt besök år 1978. Det går således att följa C. F. Lindstedts expanderings av sin verksamhet även i kartmaterialet.

Vidare kan konstateras att den smala tillbyggnaden på huvudbyggnadens södra del befinner sig över den norra vattenfåran, precis i linje med det norra utskovet. Om byggnaderna ritats ut i skala är denna del knappt 3 meter bred och 22 meter lång. Strukturen är väl smal för att kunna inhysa en såg och den omkringliggande arbetsytan. Då sågen befann sig söder om vattendraget var den drygt sju meter bred. Vidare finns ingen utbyggnad åskådliggjord längs kvarnens södra sida i annonsbladet i figur 8. I bilden saknas även vattenhjulet vilket bör innebära att det vid tiden då bilden skapats har ersatts med en turbin, vilken ligger dold av förgrunden i bilden. Kartan från år 1898 är framtagen i september. Då Lindstedt redan i januari samma år utannonserade att fallet ökat med 10 fot och att en turbin installerats är det mer sannolikt att den struktur som ritats ut på kartan är den kraftiga ränna som löpte längs huvudbyggnadens södra sida ner till turbinhuset (se figur 16). Turbinhuset har byggts om och utvidgats någon gång efter cirka år 1951 (jämför med omslagsbilden där även en del av rännan är synlig).

Ingen information har hittats som med säkerhet kunnat knytas till tornet på den södra strandkanten. Baserat på kartan från år 1899 var tornet cirka 4,5×3,5 meter stort i nordsydlig riktning.

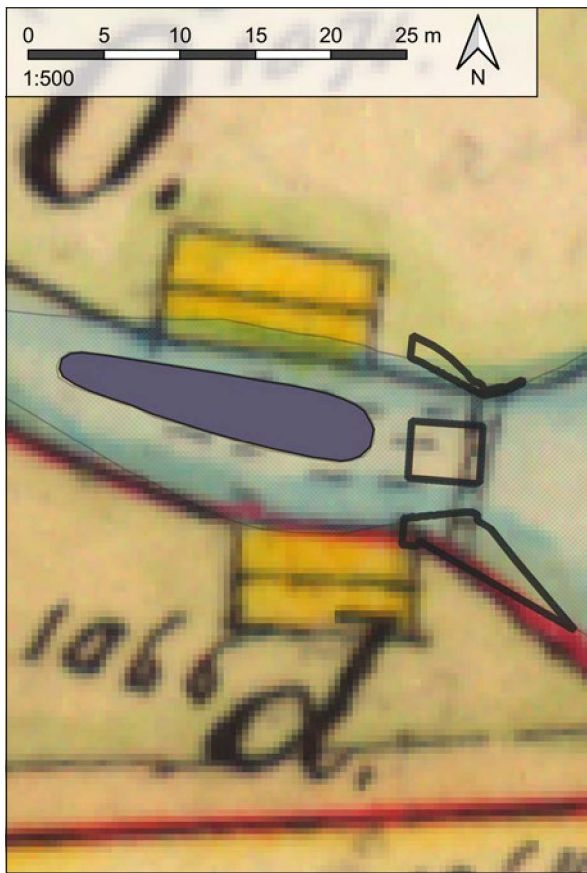
DAMMEN

Kartorna antyder vissa förändringar i dammen. De skillnader i dammens utbredning och konstruktion som går att ana i kartorna stämmer väl med den information som framkommit vid arkivstudierna.

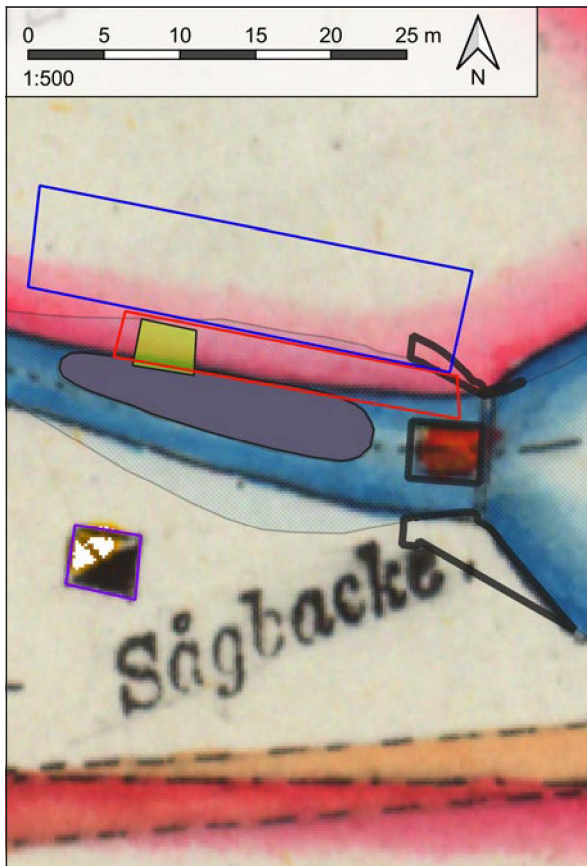
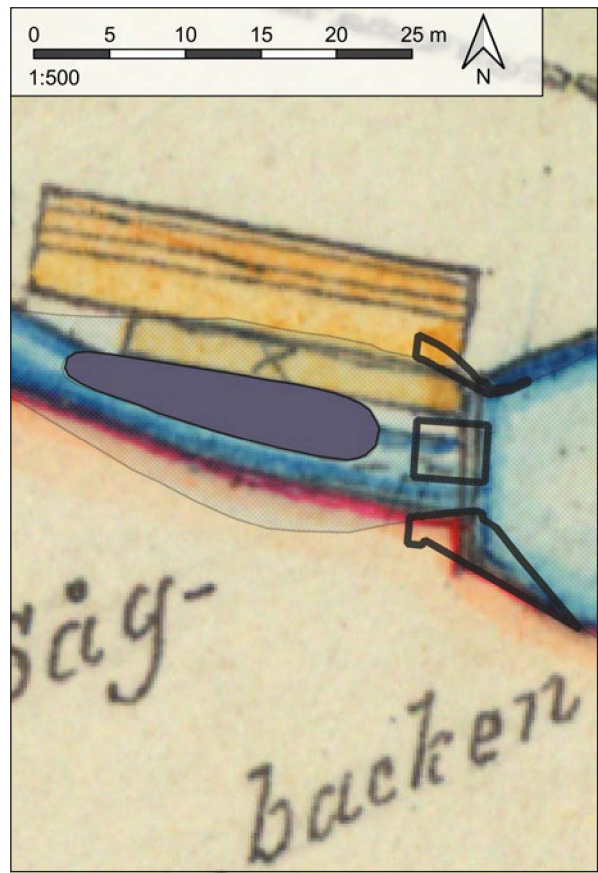
I figur 26a–c kan utläsas att det södra landfästet förefaller ha varit föremål för en del ombyggnationer. Sannolikt har det byggts ut och förstärkts i samband med att sågen rivs på den södra sidan och all verksamhet förflyttas till den norra sidan. Sannolikt har ambitionen varit att dels förstärka dammen, dels att kunna höja vattennivån en aning. Krasst taget finns två alternativ för att höja fallhöjden (och därigenom energimängden som kan omvandlas). Antingen behöver rännan förlängas nedströms eller dammen höjas och därmed även vattennivån i magasinet. De två alternativen kan även naturligtvis kombineras för att uppnå samma effekt.

Det är först i kartan från år 1899 mittpelaren finns inritad. Mittpelaren och det södra landfästet på kartan faller väl in i dammens skepnad fram till dess att den inom ramen för detta projekt delvis revs (se figur 26c).

26a) 1862

26b) 1898

26c) 1899

Figur 26a–c) Dammen och fundamentet digitaliserat mot de rektifierade kartorna från åren 1862, 1898 och 1899. I figur 26c har det utbyggda kvarnhuset, turbinhuset och fundamentet adderats digitalt som referenspunkter.

Fältarkeologiska resultat

BRON

Vid bron grävdes en mycket begränsad del av den omkringliggande torven bort och inga äldre strukturer påträffades.

DAMMEN

Då betongen i ytan på det södra landfästets östra del avlägsnades framträdde inte en, som förväntat, någorlunda homogent kallmurad stenkonstruktion. Den kallmurade stenkonstruktion som delvis var synlig vid vattenmagasinet och mot utskovet kan snarare beskrivas som ett skal. Under betongen och innanför de huggna stenarna fanns en fyllning bestående av jord, grovt huggen sten, natursten, tegel, eldfast tegel, järnskrot och delar av en plasthink (se figur 27). När jordmassorna och stenskoningen i fästets östra del avlägsnades påträffades blålera och maskinsågat spåntat trävirke.

Det södra landfästet har således varit föremål för ombyggnation, eller mer sannolikt blivit förstärkt, även efter att det konstruerades om i slutet av 1800-talet. Sannolikt har det skett någon gång mellan åren 1951 och 1961.

Fästets konstruktion kom att påverka arbetet och det önskade slutresultatet av hur södra landfästet skulle se ut då arbetet avslutats. Det blev inte möjligt att demolera landfästet "sten-för-sten" och på så vis ha kvar en kallmurad vägg. Den västra delen av landfästet kunde därmed inte lämnas kvar i något större utsträckning. Ett fåtal synliga stenar bedömdes kunna vara kvar under förutsättning att de fästes med järnbeslag (se figur 28). Delar av fästets västra sida finns bevarat under jordmassor. Denna del av fästet behövdes inte rivras för att uppnå önskad bredd på vattenfåran och har således lämnats orörd.

Figur 27. Det södra landfästet då betongplattan och de yttre kallmurade stenarna avlägsnats och blå leran och det spåntade trävirket påträffats.

Figur 28. Södra landfästet efter rivning. I infällningen de synliga stenar som kunde bevaras på fästets västra del.

Att inga egentliga grävinsatsen krävdes nedströms dammen på den södra strandkanten medförde att inga arkeologiska belägg för sågens påträffades.

Mittpelaren är i övervägande delen helt bevarad. Hela botten på det södra utskovet revs dock och avlägsnades. Delar av murningen i mittpelaren består av betong och allt eftersom vattennivån sänktes blev det tydligt att den även i det understa skiktet delvis består av betong. Betongen är dock av äldre karaktär än den som finns i dammens övre skikt in mot vattenmagasinet (se figur 29). Då hela mittpelaren är så homogent murad och inga faser kan utläsas i den har den troligt sitt ursprung i de ombyggnationer som skedde i slutet av 1800-talet och stammar därför inte från tiden för masugnens tillblivelse. Om en tidigare mittpelare funnits på platsen har den antingen plockats bort eller så finns den dold inom den struktur som i dag finns på platsen.

Ett misslyckat försök att avlägsna betongen på mittpelaren som vetter mot öster gjordes. Det stod snabbt klart att konstruktionen inte skulle hålla för det. I stället placerades huggen sten framför betongen. Det gjordes dels för att förstärka konstruktionen och förhindra ras, dels för att göra strukturen mer visuellt tilltalande.

Figur 29. Mittpelaren sedd från söder. Betong med småsten i pelarens understa skikt.

Vid det norra landfästet gjordes inga egentliga arkeologiska insatser. Ytan rensades däremot i viss mån fri från sly och buskar. Det blev då än mer tydligt att vattenerosionen haft en kraftig åverkan på den norra strandkanten. Inga arkeologiska belägg för masugnen och den förmodade damm som ska ha funnit på platsen kunde identifieras.

Nedströms dammen rensades, som tidigare nämnts, hjulgraven ur. I samband med det påträffades flera mindre betongsuggor. Då de mestadels påträffades uppströms platsen för turbinhuset bör de sannolikt kunna härledas till Lindstedts östra utbyggnad av kvarnen i slutet av 1800-talet.

I samband med att hjulgraven rensades blottades mer av den norra strandskoningen. Intrycket av att den tillkommit vid olika tillfällen förstärktes.

KVARNEN

I uppdraget ingick inte att inventera och söka efter andra lämningar. Under fältarbets gång blev det dock klart att ytan där kvarnen från 1800-talet stått är väl avgränsad och synlig ovan mark varför dess status ändras till fornlämning i stället för ingen antikvarisk bedömning.

Analyser och fynd

Inga analyser gjordes och inga fynd påträffades.

ÖVERGRIPANDE TOLKNING

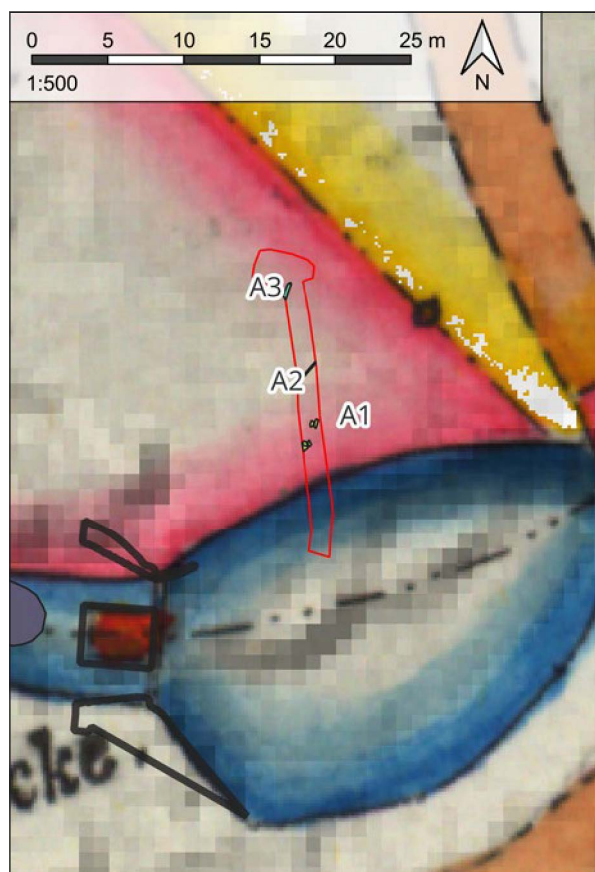
Alla de ingrepp som gjorts i och vid dammen under andra halvan av 1800-talet har haft stor inverkan på platsen. Då inga äldre strukturer kunnat identifieras bör ingreppen varit av större karaktär. Avsaknaden av mittpelaren i de två tidigare kartorna behöver inte betyda att det inte fanns en sådan konstruktion tidigare men det är osannolikt att den konstruktion som i dag är synlig är från tiden för masugnen. Givet den expansion av verksamheterna och den ökade kraftutvinning som skedde i slutet av 1800-talet är det sannolikt att de dämmande funktionerna förstärkts. Möjligen har även vattennivån höjts något i samband med att turbinen installerades.

Tolkning av tidigare arkeologiska insatser

Konstruktionerna A1 och A2 som påträffades vid schaktningsövervakning senare samma sommar tolkades båda vara i syfte att hålla undan vatten. A1 utgjordes av en rest av en stenvall bestående av fem lätt huggna stenar. A2 var en träkonstruktion av modern karaktär bestående av en träregel och stående plank. Schaktets placering är manuellt inritad varför en viss felmarginal finns. Anläggningarnas placering inom schaktet är däremot helt korrekta (Balknäs 2023:8).

Denna tolkning står sig väl då resultaten från grävningen appliceras på kartmaterialet och de resultat som framkommit i detta arbete. Konstruktionerna kan även haft till syfte att förhindra vattenerosion vid höga flöden. Sannolikt

är A1 en äldre konstruktion som härrör från innan de stora ombyggnationer som görs kring tiden för förra sekelskiftet.

Figur 30.
Resultaten från schaktningsövervakningen gällande vattenledningarna senare sommaren 2023 mot bakgrund av karta från år 1900 och terrängskuggning. Skala 1:500.

PLATSEN EFTER RIVNINGEN

Då det södra landfästet var konstituerat som det var lades i stället samma typ av erosionsskydd som vid resterande delar av vattendraget. På landfästet anlades en yta med bänk och bord och där slänten tar vid lades grovt huggna stenar (se figur 32). Figurerna nedan illustrerar platsen efter avslutat arbete.

Figur 31. Bron sedd från väster.

Figur 32. Södra landfästet med bänkar och bord. Foto från nordöst.

*Figur 33. Mittpelaren med huggen sten på dess östra sida. från sydöst.
Foto: Mats Olsson.*

Figur 34. Hjulgraven och den södra vattenfåran direkt nedströms dammkroppen.

UTVÄRDERING AV RESULTATEN i förhållande till undersökningsplanen

---

Syftet med den arkeologiska undersökningen var att i största möjliga mån förhindra att fornlämningarna kom till skada. Vidare var även syftet att på ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera de delar av fornlämningarna som kom att påverkas av arbetet.

Slutresultatet av hur det södra landfästet lämnades efter utfört arbete uppfyllde inte det förväntade resultatet. Resultatet var dock en följd av dammkroppens konstruktion snarare än att avsteg från undersökningsplanen gjordes.

Genom fältarbetets gång kom vissa tidigare tolkningar av platsen i viss mån att ifrågasättas. Att så skedde medförde att såväl arkiv- och kartstudierna som kartanalyserna blev mer omfattande än planerat. Därför kan dessa delar av rapporter te sig oproportionerligt stora kontra fälttiden och vad som är normalt vid en schaktningsövervakning.

Arbetet utfördes inom utsatt tid och inga större avvikelser från undersökningsplanen gjordes. Arkeologgruppen anser sig ha fullföljt undersökningsplanen.

TEKNISKA och ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Län	Örebro
Kommun	Lindesbergs
Landskap	Västmanland
Socken	Linde
Fastighet	Gusselby 11:2
Lämningsnummer	L1979:833, L1979:1383, L1980:617, L1981:3398
Lämningstyp	Hyttområde, Kvarn, Träindustri, Bro
Datering	Historisk tid
Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2023-04-13
Länsstyrelsens diarienummer	431-1587-2023
Ärendenummer i Fornreg	202300528
Arkeologgruppens projektnummer	P23021
Projektledning	Tobias Vinoy
Personal	Tobias Vinoy
Undersökningstid	2023-05-08 till och med 2023-06-01
Koordinatsystem	SWEREF 99TM
Läge och koordinater	Ekonomiska kartan: Gusselby, 11F2d58 Koordinater: X 6612273 Y 512381
Höjdsystem	RH 2000
Arkiv	Arkivmaterial förvaras tills vidare hos Arkeologgruppen.
Digitalt arkiv	Som ovan i väntan på nationell databas.
Fynd	Inga fynd påträffades.

REFERENSER

Tryckta källor

- Balknäs, N. 2023. *Schaktningsövervakning vid Gusselby hytta*. Gusselby hytta L1981:3398, Gusselby6:4. Lindesbergs kommun, Västmanland. Arkeologgruppen AB. Rapport 2023:33.
- Edlund, L. 1978. *Ang. Gesselby kvarn, Linde sn, Lindesbergs kn*. Örebro läns museum.
- Gullby, F. 1979. *Folke Gullbys grafik: [samtliga verk 1938-1976] : [med egna anteckningar]*. Jönköping: Svenska budskap.
- Olsson, M. u.d. *Projektbeskrivning - Angående borttagande av dämmande delar av kvarndammen i Gusselby, Lindesbergs kommun*. Haddåns Vatten- & fiskevård.
- Rönngren, J. 2021. *Kulturhistoriskt kunskapsunderlag inom del av Albäcksåns vattensystem – Linde socken, Lindesbergs kommun, Västmanland Örebro län*. Arkeologgruppen AB. Rapport 2021:36.
- Ulfhielm, A. & Wikell, R. 2017. *Damm 312 – Gusselby kvarndamm*. Almunga AB.

Kartor och arkivmaterial

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

Lantmäterimyndigheternas arkiv (LMA)

1862. Gusselby, laga skifte, akt: 18-LIN-437
1898. Gusselby - Hytteblecket, rågångsuppstakning, akt:18-LIN-711
1899. Gusselby – Qvarnaberget, rågångskarta, akt: 18-LIN-691
1900. Gusselby, Kopia av 1862 års karta, rågångsåtgärd, akt: 18-LIN-684

Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS)

1688. Linde bergslag, landkarta, akt: S8:13 15
- 1703–04. Linde sockenkarta, akt: S46-1:1
1770. Laga delning, akt: S46-37:1
1813. Gusselby, enskifte, akt: S46-37:1

Rikets allmänna kartverks arkiv (RAK)

- 1864–67. Häradsekonomiska kartan, akt: Linde J112-73-1
1983. Ekonomiska kartan, akt: J133-11F2d83

Bergmästaren i Nora m fl bergslag

- Bergslagsstämmo-, hyttstämmo- och gruvstämmoprotokoll 1755–1825

WEBBMATERIAL

Ortnamnsregistret

<http://www.sprakochfolkminnen.se/sprak/namn/ortnamn/ortnamnsregistret/sok-i-registret.html>

Dagstidningar

Samtliga artiklar är hämtade från Kungliga bibliotekets webbtjänst hösten/vintern år 2023: <https://tidningar.kb.se/>

De olika stavningarna på Bergslagen och Närke följer den stavning så som den aktuella upplagan anges på hemsidan.

Arboga Tidning (1893-10-10)

Bergslagernas Tidning (1892-10-19, 1899-07-01, 1897-11-20)

Bärgslagsbladet (1907-05-27)

Bergslagsposten (1892-12-31, 1896-03-04)

Bärgslagsposten (1892-12-24, 1892-12-31, 1895-07-24, 1885-11-02, 1898-01-12)

Grythytt Tidning (1898-04-09)

Lindesbergs Allehanda (1876-03-17)

Nerikes Allehanda (1887-05-19, 1890-02-01)

Närkesbladet (1907-03-12)

Stockholmstidningen (1907-02-14)

Örebro Tidning (1900-05-30)

FÖRTECKNING ÖVER FIGURER

Figur 1. Översikt över Gusselby med platsen för undersökningen markerad med svart cirkel. Skala 1:50 000 med infällning i skala 1:500 000.

Figur 2. Översikt över Gusselby och det omkringliggande kulturlandskapet. Skala 1:10 000.

Figur 3. Utsnitt ur 1688 års karta (LMS S8:13 15).

Figur 4. Utsnitt från sockenkartan från åren 1703–04 (LMS S46-1:1).

På platsen anges att det finns en masugn och två kvarnar.

Figur 5. Utsnitt ur karta från 1770 (LMS S46-37:1) med hyttbacken och hyttan uppe i högra hörnet.

Bytomten finns återgiven mot lila bakgrund i nedre vänstra hörnet.

Figur 6. Utsnitt ur karta från 1813 (LMS S46-37:2) där det tillkommit en såg söder om bäcken.

Figur 7. Utsnitt ur skifteskarta från 1862 (LMA18-lin-437), där vattenmagasinet och dammen tydligt framgår.

Figur 8. Reklamblad för Gusselby Vadd- och Raffelstoppsfabrik ur en bilaga till Bergslagsposten, "våra bygder i ord och bild" som utgavs mellan åren 1899 och 1908. Häfte åtta utkom år 1904. Notera den högre, ångande, skorstenen och avsaknaden av densamma i figur 15.

Figur 9a) Kopia av den karta som upprättades efter laga skifte åren 1858–1862 från år 1900 (LMA 18-LIN-684). Skala 1:500.

Figur 9b) År 1898 då Lindstedt flyttat sågen till södra sidan (LMA 18-lin-711). Skala 1:500.

Figur 9c) År 1899 (LMA 18-LIN-691). Med terrängskuggning i bakgrund. Skala 1:500.

Figur 10. Annons i Lindesbergs Allehanda från 1876-03-17.

- Bröderna Lindstedt önskar köpa torra kreatursben.
- Figur 11. En varning till allmänheten att inte göra åverkan på dammarna i Gusselhyttan och Gusselby. *Bergslagernas Tidning* 1897-11-20.
- Figur 12. Annons där Lindstedt proklamerar att vattenfallet ökats och att en turbin installerats (*Bärgslagsposten* 1898-01-12).
- Figur 13. Annons för den nya kardmaskinen i raffelstoppsfabriken (*Bärgslagsposten* 1885-11-02).
- Figur 14. Annons som proklamerar att Gusselby raffelstoppsfabrik i namnet upphört (*Bärgslagsbladet* 1907-05-27).
- Figur 15. Kvarnaberget 1890-tal. Bilden är tagen från öster vid det norra brofästet. Kvarnhuset återfinns till vänster i bild och bostaden är den ljusa byggnaden i bildens mitt. Notera det torn som återfinns i bildens vänstra del, beläget på södra sidan vattendraget. (001-N0787 Lindesbergs kulturhistoriska arkiv, okänd fotograf).
- Figur 16. Kvarnen under sent 1970-tal. Foto från sydöst. från okänd tidning men av rubriken går att utläsa att det är i samband med att hembygdsföreningen bildas, och således efter att delar av den norra änden rivits, Okänd fotograf. Jämför med figur 19.
- Figur 17. Kvarnens norra del under pågående restaurering, foto från väster respektive söder. Okänd fotograf.
- Figur 18 (till höger). Den norra änden efter att de mest fallfärdiga delarna avlägsnats och byggnadens ursprungliga gavelhorn är synligt. Foto från sydväst.
- Figur 19. Kvarnens östra del, vilken inhytte raffelstoppsproduktionen, under pågående demoleringsarbete. Foto från nordväst.
- Figur 20. Plan över dammen sedd från ovan. det norra landfästet består inte av en homogen kallmurad vägg och botten på utskovet består av en betongplatta. I övrigt är planen representativ. Plan ritad av Mats Olsson (Olsson, u.d.).
- Figur 21a) Det norra landfästet och mittpelaren till höger i bild. Foto från väster. Infällning visar betongplattan som gjutits ovan den kallmurade dammkroppen.
- Figur 21b) Det norra landfästet med vattenerosion i norra landfästet. Foto från sydväst.
- Figur 22. Strandskoningen under den plats där kvarnen stått. Foto från söder.
- Figur 23a) Mittpelaren och södra delen av dammkroppen. Fotot är taget i augusti 1975, från väster. Okänd fotograf.
- Figur 23b) Ungefär samma vy våren 2021.
- Figur 24. Bron i mitten av 1970-talet innan den restaurerats. Foto från väster. Okänd fotograf.
- Figur 25. Plan över dammen, fundamentet och tornet på södra sidan samt kvarnen i dess olika faser i digitaliserad form. Skala 1:250.
- Figur 26a-c) Dammen och fundamentet digitaliserat mot de rektifierade kartorna från åren 1862, 1898 och 1899. I figur 26c har det utbyggda kvarnhuset, turbinhuset och fundamentet adderats digitalt som referenspunkter.
- Figur 27. Det södra landfästet då betongplattan och de yttre kallmurade stenarna avlägsnats och blå leran och det spåntade trävirket påträffats.
- Figur 28. Södra landfästet efter rivning. I infällningen de synliga stenar som kunde bevaras på fästets västra del.
- Figur 29. Mittpelaren sedd från söder. Betong med småsten i pelarens understa skikt.
- Figur 30. Resultaten från schaktningsövervakningen gällande vattenledningarna senare sommaren år 2023 mot bakgrund av karta från år 1900 och terrängskuggning. Skala 1:500.
- Figur 31. Bron sedd från väster.
- Figur 32. Södra landfästet med bänkar och bord. Foto från nordöst.
- Figur 33. Mittpelaren med huggen sten på dess östra sida. från sydöst. Foto: Mats Olsson.
- Figur 34. Hjulgraven och den södra vattenfåran direkt nedströms dammkroppen.

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2023:35

